सम्बन्धमाभाषणपूर्वकम्

ആഭാഷണപൂർവകമായിരിക്കുന്ന സംബന്ധം. സംബന്ധം- സമ്യക്കായിരിക്കുന്ന ബന്ധം, നല്ല രീതിയിലുണ്ടാകുന്ന പരസ്പരബന്ധം. രണ്ടു വ്യക്തികൾ തമ്മിൽ പരസ്പരബന്ധമുണ്ടാകുന്നതിന്- ബന്ധുക്കളായി തീരുന്നതിന് ഏതെങ്കിലും തരത്തിലുള്ള സംഭാഷണം കാരണമായിത്തീരുന്നു. കാളിദാസമഹാകവിയുടെ **രഘുവംശം രണ്ടാം** സർഗത്തിലെ ഏതാനും ശ്ലോകങ്ങളിലൂടെ ശീർഷകത്തിൻറെ ഔചിത്യം സമർഥിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. രണ്ടാം സർഗത്തിൽ നന്ദിനിയെ പരിചരിക്കുന്ന ദിലീപനും നന്ദിനിയെ കടന്നുപിടിച്ച കുംഭോദരൻ എന്ന സിംഹവും തമ്മിലുണ്ടായ സംഭാഷണത്തെ വർണിക്കുന്ന ഏതാനും പദ്യങ്ങളാണ് പ്രതിപാദ്യം.

विश्वप्रसिद्ध: महाकवि: **भवति** कविकुलगुरु: कालिदास:। **पञ्चमहाकाव्येषु** रघुवंशं कुमारसम्भवं च **तेन** विरचितम्। रघुवंशमहा**काव्यस्य** द्वितीय**सर्गाद्** उद्धृतोयं पाठभाग:।

വിശ്വപ്രസിദ്ധനായ മഹാകവി **ആകുന്നു** കവികുലഗുരുവായ കാളിദാസൻ. **പഞ്ചമഹാകാവ്യങ്ങളിൽ** രഘുവംശവും കുമാരസംഭവവും **അദ്ദേഹത്തിനാൽ** രചിക്കപ്പെട്ടു[1]. രഘുവംശമഹാ**കാവ്യത്തിൻറെ** രണ്ടാം **സർഗത്തിൽനിന്നു**മെടുത്തതാകുന്നു ഈ പാഠഭാഗം.

Dr.Koramangalam Krishnakumar

दिलीप: **सूर्यवंशस्य** प्रबल: राजा **आसीत्**।अनपत्यता**दु:खेन** विषण्ण: दिलीप: **पत्न्या** सुदक्षिणया **साकं** **कुलगुरुं** वसिष्ठं **द्रष्टुम्** **अगमत्**।वसिष्ठ**वचनेन** पुत्र**लाभार्थं** सर्वाभीष्टप्रदायिनीं कामधेनुसुतां नन्दिनीम् **असेवत**।तत: एकविंशतितमे दिने **दिलीपस्य** भक्तिं परीक्षितुम् इच्छन्ती नन्दिनी हिमालयस्य किमपि **गह्वरं** **प्राविशत्**।**सपदि** केनचित् **सिंहेन** सा आक्रान्ता किल।तं सिंहं दृष्ट्वा राजा तस्य वधाय शरम् उद्धर्तुं उद्युक्त: अभवत्। किन्तु तस्य प्रयत्न: विफल: जात:।तदा सिंह: स: क: किमर्थम् अत्र तिष्ठति इत्यादिकं तं दिलीपं **मनुष्यवाचा** अवदत्। गुरो: धेनुं रक्षितुकाम: राजा स्वदेहं सिंहाय समर्पयितुं उद्युक्त:। एतस्मिन्नवसरे सिंहदिलीपयो: सम्भाषणमेव अत्र सङ्कलितम्।

ദിലീപൻ **സൂര്യവംശത്തിൻറെ(ലെ)** പ്രബലനായ രാജാവ് **ആയിരുന്നു.** മക്കൾ ഇല്ലാത്ത**ദു:ഖത്താൽ** വിഷണ്ണനായ ദിലീപൻ **പതിയോട്**[2] (സുദക്ഷിണയോട്) **ഒപ്പം** **കുലഗുരുവിനെ** വസിഷ്ഠനെ **കാണുന്നതിന്**[3] **പോയി.** വസിഷ്ഠ**വചനം** **ഹേതുവായിട്ട്** പുത്ര**ലാഭത്തിനായിക്കൊണ്ട്**[4] എല്ലാ

ആഗ്രഹങ്ങളും നിറവേറ്റുന്നവളെ, കാമധേനുവിൻറെ മകളെ, നന്ദിനിയെ പരിചരിച്ചു.[5] അതിനുശേഷം ഇരുപത്തിയൊന്നാം ദിവസം **ദിലീപൻറെ** ഭക്തിയെ **പരീക്ഷിക്കുന്നതിന്** ആഗ്രഹിച്ചു കൊണ്ട് നന്ദിനി ഹിമാലയത്തിൻറെ ഒരു **ഗുഹയിലേക്ക് പ്രവേശിച്ചു. പെട്ടെന്ന്** ഏതോ ഒരു **സിംഹത്തിനാൽ** അവൾ ആക്രമിക്കപ്പെട്ടു[6]. അതിനെ, സിംഹത്തിനെ, കണ്ടിട്ട് രാജാവ് **അതിൻറെ വധത്തിനായി ക്കൊണ്ട്** ശരം വലിച്ചെടുക്കുന്നതിന് തുനിഞ്ഞവൻ **ആയിത്തീർന്നു**. എന്നാൽ **അദ്ദേഹത്തിൻറെ** പ്രയത്നം വിഫലമായിതീർന്നു[7]. അപ്പോൾ സിംഹം അവൻ ആര് എന്തിനുവേണ്ടി ഇവിടെ നില്ക്കുന്നു മുതലായവയെകുറിച്ച് അദ്ദേഹത്തിനോട്, ദിലീപനോട് **മനുഷ്യസ്വരത്തിൽ** പറഞ്ഞു. ഈ അവസരത്തിൽ സിംഹദിലീപന്മാരുടെ സംഭാഷണം തന്നെ ഇവിടെ ചേർത്തിരിക്കുന്നത്.

കുറിപ്പുകൾ

1 ഭാരവിയുടെ കിരാതാർജ്ജുനീയം, മാഘൻറെ ശിശുപാലവധം, ശ്രീഹർഷൻറെ നൈഷധീയചരിതം എന്നിവയാണ് മഹാകാവ്യങ്ങളായി പരിഗണി ക്കപ്പെടുന്ന മറ്റുകാവ്യങ്ങൾ.

2 अनपत्यताद**:खेन**.. തൃതീയാ വിഭക്തിയുടെ എല്ലാ അർഥങ്ങളും ഇവിടെ പറയേണ്ടതുണ്ട്. തൃതീയാ ഹേതുവായി കൊണ്ട്,ആൽ, ഓട്,ഊടെയെന്നപി. **दु:खेन- ദുഃഖത്താൽ** पत्न्या **പതിയോട്. सह,साकं,समं,सार्धम्** എന്നീ അവ്യയങ്ങൾ തൃതീയാന്തങ്ങളായ പദങ്ങളുടെ കൂടെ മാത്രമേ പ്രയോഗിക്കുകയുള്ളൂ എന്നതും പറയേണ്ടതാണ്.

Dr.Koramangalam Krishnakumar

3 **द्रष्टुम्** ഇവിടെ അവ്യയങ്ങളുടെ ल्यबन्तम् तुमुन्नन्तम्, क्त्वान्तम् എന്നീ മൂന്നുഭേദങ്ങളും കാണിക്കണം.

4 ചതുർഥീവിഭക്തിയുടെ അർഥം ലഭിക്കുന്നതിന് अर्थ ചേർത്ത് പ്രയോഗിക്കാം. ഉദാ- पठनार्थम्, दर्शनार्थम्, क्रीडार्थम्,भोजनार्थम् ....

5 (ഇവിടെ പറയേണ്ടിയിരുന്നത് പരിചരിക്കുവാൻ തുടങ്ങി എന്നായിരുന്നു.) കാരണം അതിനുശേഷം ഇരുപത്തിയൊന്നാം ദിവസം എന്നു പറയുന്പോൾ പരിചരിച്ചു കഴിഞ്ഞതിനുശേഷമുള്ള ഇരുപത്തിയൊന്നാമത്തെ ദിവസമാണോ എന്ന സംശയം नन्दिनीम् असेवत। तत: എന്ന പ്രയോഗം കൊണ്ടുണ്ടാകാം.. വാസ്തവത്തിൽ നന്ദിനിയെ പരിചരിക്കുവാൻ തുടങ്ങിയതിൻറെ ഇരുപത്തിയൊന്നാം നാൾ എന്ന അർഥം കിട്ടാതിരിക്കുവാൻ असेवत എന്ന ഭൂതകാലപ്രയോഗം കാരണമായിത്തീരുന്നു. രഘുവംശം രണ്ടാം സർഗത്തിലെ 25 മത് പദ്യത്തിൽ इत्थं व्रतं धारयत: प्रजार्थं എന്നേ കാളിദാസനും പറഞ്ഞിട്ടുള്ളൂ.

6 ദിവ്യധേനുവായ നന്ദിനിപോലും ആക്രമിക്കപ്പെട്ടു എന്ന നിശ്ചയാർഥത്തെ കാണിക്കുവാനാണ് किल എന്ന അവ്യയം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നത്.

7 സിംഹത്തെ വധിക്കുവാനുള്ള ദിലീപൻറെ ശ്രമങ്ങൾ കേവലം പാഴായിപോയി എന്നല്ല ചിത്രത്തിനെ വരച്ചതുപോലെ നിശ്ചലമായിത്തീർന്നു എന്നാണ് കവി പറഞ്ഞത്. (चित्रार्पितारम्भ इवावतस्थे।)

Black Ice Software LLC
Demo version

सम्बन्धमाभाषणपूर्वकम्

2

अथान्धकारं गिरिगह्वराणां दंष्ट्रामयूखैः शकलानि कुर्वन्।
भूयः स भूतेश्वरपार्श्ववर्ती किञ्चिद्विहस्यार्थपतिं बभाषे।।२-४६।।

अन्व- अथेति। अथ गिरिगह्वराणामन्धकारं दंष्ट्रामयूखैः शकलानि कुर्वन् भूतेश्वरपार्श्ववर्ती सः किञ्चिद्विहस्यार्थपतिं भूयः बभाषे।२-४६।

അർഥം

अथ - അനന്തരം, അധികാരം സംശയം, വികല്പം, സമുച്ചയം എന്നീ അർഥങ്ങളിലും,പറഞ്ഞുവന്നതിന്റെ തുടർച്ചയെ കാണിക്കുവാനും,വാക്യാരംഭത്തിൽ മംഗളസൂചകമായും പ്രയോഗിക്കാവുന്ന അവ്യയം.(അവ്യയങ്ങൾക്ക് വിഭക്തിവചനങ്ങൾ ബാധകമല്ല.)*അഥാതോ സംശയേ സ്യാതാം അധികാരേ ച മംഗളേ/ വികല്പാനന്തര പ്രശ്ന കാർത്സ്ന്യാരംഭ സമുച്ചയേ* എന്ന് മേദിനീകോശത്തിൽ കാണുന്നു. ഇവിടെ अथ എന്നത് പറഞ്ഞുവന്നതിന്റെ തുടർച്ചയെ കാണിക്കുവാൻ ഉപയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. गिरिगह्वराणाम् -ष ब. व പർവതത്തിന്റെ ഭാഗമായുള്ള ഗുഹകളുടെ (ളിലെ) अन्धकारं - द्वि.ए.व ഇരുട്ടിനെ दंष्ट्रामयूखैः - तृ. ब. व ദംഷ്ട്രകളാകുന്ന കിരണങ്ങളെക്കൊണ്ട് शकलानि -द्वि.ब.व കഷ്ണങ്ങളെ कुर्वन् ചെയ്തിട്ട് भूतेश्वरपार्श्ववर्ती - प्र.ए.व പരമേശ്വരന്റെ സമീപത്തുനിൽക്കുന്ന सः- प्र.ए.व അവൻ किञ्चिद् -(അവ്യയം) അല്പം विहस्य (അവ്യയം) പരിഹാസപൂർവകം ചിരിച്ചിട്ട് अर्थपतिं - द्वि.ए.व രാജാവിനോട് भूयः- വീണ്ടും बभाषे -പറഞ്ഞു.

Note-

गिरिगह्वराणाम् अन्धकारं दंष्ट्रामयूखैः शकलानि कुर्वन् സിംഹം പശുവിനെയും കൊണ്ട് ഒരു ഗുഹയിലേക്കാണ് പ്രവേശിച്ചതെങ്കിലും അവന്റെ തേറ്റപ്പല്ലുകളുടെ ധവളിമ മറ്റ് ഗുഹകളെക്കൂടി പ്രകാശമാനമാക്കി എന്നുകരുതാം.

भूतेश्वरपार्श्ववर्ती - പരമേശ്വരൻ പഞ്ചഭൂതങ്ങൾക്കും അധിപനാകയാൽ ഭൂതേശ്വരൻ. ഭൂതേശ്വരന്റെ പാർശ്വത്തിൽ വർത്തിക്കുന്നവൻ (സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനാകയാൽ)സിംഹത്തിനെ മറ്റ് ആർക്കും പരാജയപ്പെടുത്തുവാൻ കഴിയില്ല എന്നു സൂചന.

किञ्चिद्,भूयः - രണ്ടും അവ്യയങ്ങൾ തന്നെ. **കിഞ്ചിദ്** ഈഷത് മനാഗ് അല്പേ. (അമരം3.4.8) മുഹുർ**ഭൂയ**: പുന: ശശ്വദ് അഭീക്ഷ്ണം അസകൃത് സമാ: (അമരം3.4.1)

विहस्य വി എന്ന ഉപസർഗത്തോടുകൂടിയ ഹസ് ധാതുവിന്റെ ല്യബന്തരൂപം. സിംഹം പരിഹസിച്ചുചിരിച്ചു എന്നതിലൂടെ രാജാവിന്റെ നിസ്സഹായാവസ്ഥ പൂർണമായും വ്യക്തമാകുന്നു.

बभाषे।വ്യക്തമായി പറയുക എന്ന അർഥമുള്ള ഭാഷ് ധാതു ലിട്. മധ്യമ പുരുഷഏകവചനം

Dr Koramangalam Krishnakumar

Black Ice Software LLC
Demo version

सम्बन्धमाभाषणपूर्वकम्

3

एकातपत्रं जगतः प्रभुत्वं नवं वयः कान्तमिदं वपुश्च।
अल्पस्य हेतोर्बहुहातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्।।
।।२-४६।।

अन्व- एका इति। एकातपत्रं जगतः प्रभुत्वं नवं वयः इदं कान्तं वपुश्च अल्पस्य हेतोर्बहुहातुमिच्छन् त्वम् विचारमूढः प्रतिभासि मे ।

പശുവിനെ രക്ഷിക്കുവാൻ പരിശ്രമിക്കുന്ന രാജാവ് വിഡ്ഢിയാണ് എന്ന് സിംഹം വാദിക്കുന്നു.ഇവിടെ പൂർവാർധത്തിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ വർത്തമാനകാലാവസ്ഥ സൂചിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

एकातपत्रं വെൺകൊറ്റക്കുട. **जगतः** ലോകത്തിന്റെ -തന്റെ അധീനതയിലുള്ള രാജ്യത്തിന്റെ **प्रभुत्वं** യജമാനത്വം. **नवं वयः** യൗവനം **इदं** ഈ **कान्तं वपुः** മനോഹരമായശരീരം **च** സമുച്ചയാർഥത്തിൽ ഉപയോഗിക്കുന്ന അവ്യയം. **अल्पस्य हेतोः** തുച്ഛമായതൊന്ന് കാരണമായി **बहु** അനേകം **हातुम्** ഉപേക്ഷിക്കുന്നതിന് **इच्छन्** ആഗ്രഹിക്കുന്നവനായ **त्वम्** അങ്ങ് **विचारमूढः** വീണ്ടുവിചാരമില്ലാത്തവൻ (ആണെന്ന്) **मे** എനിക്ക് **प्रतिभासि** തോന്നുന്നു.

Note:-

एकातपत्रं ആതപം സൂര്യപ്രകാശം,അതിൽനിന്ന് ത്രാണം ചെയ്യുന്നത് (രക്ഷിക്കുന്നത്)ആതപത്രം. കുട എന്ന് സാമാന്യാർഥം. അത് **ഏകാതപത്രം** ആകുമ്പോൾ രാജാവിന്റെ സ്ഥാനചിഹ്നങ്ങളിൽ ഒന്നാകുന്നു. വെൺകൊറ്റക്കുടയെന്നും പറയുമാറുണ്ട്.സാമന്തരാജാക്കന്മാരിൽനിന്നും ചക്രവർത്തിയെ വേർതിരിച്ചു നിർത്തുന്ന പ്രധാനഅടയാളവും കൂടിയത്രെ ഏകാതപത്രം. **ഏകാതപത്രം ജഗതഃ പ്രഭുത്വം** എന്നീ പ്രയോഗങ്ങളിലൂടെ ദിലീപൻ ചക്രവർത്തിയാണ് എന്ന് സൂചിതമായി. **नवं वयः** യൗവനം കൗമാരം പഞ്ചമാബ്ദാനാം പൗഗണ്ഡ്യം ദശമാവധി. കൈശോരമാപഞ്ചദശാത് യൗവനം ച തതഃ പരം.(സൂ- പ്രായശ്ചിത്തതത്വം).ആഷോഡശാദ്ഭവേദ്ബാലസ്തരുണസ്തത ഉച്യതേ. വൃദ്ധസ്സ്യാത് സപ്തതേരൂർധ്വം വർഷീയാൻ നവതേഃ പരം. എന്നും കാണുന്നു. രണ്ടായാലും പതിനാറ് വയസ്സു മുതൽ യൗവനമാരംഭിക്കുന്നു. **कान्तं** കാന്തഃ എന്നത് പുംലിംഗപ്രയോഗമാണെങ്കിലും മൂന്നു ലിംഗങ്ങളിലും പ്രയോഗമുണ്ട്. **वपुः** വപുഃ(സ്) എന്നത് നപുംസകലിംഗപ്രയോഗമാകുന്നു. **अल्पस्य हेतोः बहु हातुम् इच्छन्** പശുവിനെ രക്ഷിക്കുവാനായിക്കൊണ്ട് തനിക്കു ലഭ്യമായിരിക്കുന്ന ചക്രവർതിപദം, പരമാധികാരം, യൗവനം മുതലായ അനേകം ഗുണങ്ങളെ ഉപേക്ഷിക്കവാൻ ദിലീപൻ തയ്യാറാകുന്നു. അത് വിഡ്ഢിത്തമാണ് എന്ന് സിംഹം അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു. സിംഹത്തിന്റെ ദൃഷ്ടിയിൽ പശു നിസ്സാരമായ ഒരു വസ്തുവാണ്. ആ ഒന്നിനുവേണ്ടി വിലയേറിയ അനേകം വസ്തുക്കളെ നഷ്ടപ്പെടുത്തുവാൻ ശ്രമിക്കുന്നത് മൂഢത്തരമാണ് എന്നത്രെ സിംഹപക്ഷം.

Dr.Koramangalam Krishnakumar